

УДК 82 – 312.2(460)

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ СВЯТОСТІ У РОМАНІ М. ДЕ УНАМУНО «ТІТКА ТУЛА» ТА ПОВІСТІ «СВЯТИЙ МАНУЕЛЬ ДОБРИЙ, МУЧЕНИК»

Випасняк Г.О.

Івано-Франківський національний медичний університет

Статтю присвячено дослідженню рецепції святості у романі іспанського письменника М. де Унамуно «Тітка Тула» і повісті «Святий Мануель Добрий, мученик». Намагаючись зрозуміти сутність святості, автор відходить від загальноприйнятого християнського трактування цього поняття й акцентує на суперечностях, які переслідують святих і водночас притаманні загалом християнській релігії.

Ключові слова: святість, християнство, амбівалентність, М. де Унамуно.

Творчість М. де Унамуно потребує глибокого осмислення у сучасному українському літературознавстві передусім через духовну кризу вітчизняного суспільства, охопленого егоїзмом і спрагою до накопичення матеріальних благ. Схожа проблема охопила Іспанію більше як сто років тому, саме тоді коли й були написані найвизначніші художні і філософські твори М. де Унамуно. Українські дослідники звертаються до розгляду окремих аспектів його творчості, з-поміж яких – екзистенційна проблематика (Н. С. Парова), конструювання національної ідеї, пошук національної ідентичності на сторінках творів іспанського митця (О. В. Голуб, О. В. Пронкевич) тощо.

Релігійна тематика у творчій спадщині М. де Унамуно посідає одне з чільних місць. Чи не основною проблемою для нього є віднайдіння гармонії між християнськими догмами і реальними духовними потребами людини, а також усвідомлення важливості релігії у її житті. Роздуми митця на цю тему викладено у філософських есе «Агонія християнства», «Про трагічне відчуття життя».

Філософські погляди автора зумовили особливість його прози, яка стала «відкритим духовним простором, де порушуються найважливіші екзистенційні проблеми» [3, с. 555]. Власне, проблема людської святості, людського ідеалу життя і поведінки для нього є однією з визначальних. У творах М. де Унамуно є чимало образів з виразними агіографічними елементами. Для розуміння того, що стало поштовхом до їхньої появи, варто врахувати кілька моментів. По-перше, згідно з авторською філософською концепцією, кожна людина прагне безсмертя, а життя святого є певною запорукою вічності хоча би в пам'яті людей, для яких він був ідеалом. По-друге, на думку іспанського митця, у душі кожної людини криється «затоплене поселення», яке є «кладовищем душ наших дідів» [6, с. 525]. Це є і національна пам'ять, і ментальність, це сума національних духовних почуттів, переживань, сумнівів, які не зникають безслідно, а передаються з покоління в покоління. Образ святого для Унамуно є частиною національної інтраісторії, оскільки найвідоміші іспанці (як реальні, так і персонажі художньої літератури) тісно пов'язані з релігією, зокрема Тереза з Авіли, Ігнатій де Лойола, зрештою, дон Кіхот. Зважаючи на те, що у передмові до роману «Тітка

Тула» автор зауважує, що ця історія могла відбутися тільки в Іспанії, а також якщо врахувати, що він співставив Дон Кіхота зі святою Терезою з Авіли («тересіанські та донкіхотські корені... нічим між собою не відрізняються» [7, с. 381]), можна зробити висновок, що життєві риси автор вважав притаманними іспанцям у зв'язку з тим, що в їхній національній пам'яті залишився духовний спадок святої Терези з Авіли, Ігнатія де Лойоли, Сервантеса/дон Кіхота.

Водночас варто зауважити, що письменник акцентував на універсальності поняття святості, не прив'язуючи його виключно до християнської релігії і до її сповідників. Для нього святість – це означник певного типу поведінки, світогляду, не залежно від того, яку релігію сповідує людина. Яскравим прикладом є Антигона, про яку згадано у передмові до роману «Тітка Тула» як про «святую давньогрецького поганства». Святість може бути зовнішньою, коли формально дотримано всіх її атрибутів, і внутрішньою, коли навіть за відсутності видимих ознак святості, душевний стан людини, глибина її переживань, духовних прагнень цілком відповідають сутності цього поняття. Для М. де Унамуно всі елементи духовного життя людини є такими, про які не варто багато говорити, бо це їх профанізує, а ними, натомість, треба жити: «наше життя має бути постійним і безмовним «нехай буде воля Твоя!» і безперервним «нехай прийде царство Твоє!» – цього не треба ні промовляти, ні навіть думати про це – цим треба жити» [7, с. 420]. Іспанський письменник шукає проявів праведності і святості у повсякденному житті звичайних людей, бо саме там, на його думку, можливо віднайти «вічне, постійне – метаісторичну (антиісторичну) або «інтраісторичну» Іспанію, явлену в символах, образах, снах, метафорах» [3, с. 550].

Визначальна риса агіографічних персонажів Унамуно і відповідно, відмінність від канонічних зразків, полягає в глибині їхніх внутрішніх переживань, в усвідомленні кінцевості життя і боротьбі зі смертю, що триває упродовж усього існування. Цю боротьбу іспанський письменник називав агонією, причому такий душевний стан людини, на його думку, зумовлений дещо викривленим тлумаченням догмату про воскресіння. Унамуно вважав, що більшість християн розуміє це поняття як тілесне, фізичне відродження, натомість набагато важливішим є духо-

вне воскресіння, яке можливе навіть у цьому світі за умови, якщо людина буде по-справжньому жити. Під справжнім він розумів таке життя, результати якого не залишаться непоміченими людством і історією. Фізична людина, на думку митця, є тілом смерті, натомість якщо вона живе в інших людях, для інших людей, то таким чином забезпечує собі вічність і водночас упродовж свого життя приглушує біль душевної агонії.

У головних героїв роману «Тітка Тула» і повісті «Святий Мануель Добрий, мученик» різні, так би мовити, «стадії» агонії: у Мануеля вона більше усвідомлена і стала невід'ємною частиною його життя, тоді як у Тули, яка довгий час дотримувалася раз і назавжди обраного шляху, лише на схилку віку починають закрадатися думки про правильність її вибору, про вартісність її особистої офіри. Але в обох випадках йдеться про певний вид зречення і самопосягати якійсь справі: Тула присвятила себе вихованню дітей, отець Мануель – опіці парафіянами та збереженню в їхніх душах віри.

Саме через розгляд агонійності як визначальної риси внутрішнього світу людини у творах М. де Унамуну настільки тонка межа між святістю та гріховністю. Скажімо, ставлення Тули до Раміро після смерті Роси виразно ілюструє стан помежів'я: з одного боку, вона не бажає одружуватися з ним, бо таким чином уникне статусу мацухи для своїх небожів, а з іншого – її поведінка зумовила ряд фатальних подій, серед яких смерть Раміро і його другої дружини Мануели. Думку про те, що від святості до гріховності – один крок, автор вкладає в уста Раміро: «Ти свята, Хертрудіс., але свята, яка створює грішників» [7, с. 456]. Після смерті Мануели Тула сама неодноразово роздумувала над тим, якою мірою вона винна у ситуації, що склалася. А коли помер Раміро, вона почала сприймати власних небожів і нащадків Мануели як дітей свого гріха. Саме тому материнські турботи Тули про дітей «межували з містичною спокутою та містичним культом» [7, с. 474].

Відштовхуючись від думки О. Пронкевича, що «образ матері асоціювався в Унамуну з баскською культурою, яка, з одного боку, надавала притулок од самотності, а з другого, замикала його в обмеженому провінційному просторі» [3, с. 549], образ тітки Тули набуває певного символічного значення. Вона і справді створила для себе та своїх дітей мікросвіт, поза межі якого намагалася не виходити сама і не дозволяла робити це іншим. Хертрудіс була для своїх дітей усім: і батьком, і матір'ю, і берегинею дому, і вчительською життя, і духовним наставником.

Хоч у характері Тули є чимало агіографічного, проте М. де Унамуну більше цікавлять ті риси, завдяки яким можливо уникнути ідеалізації, і які водночас додають образу суперечливості та реальності. Принагідно зауважимо, що у творчості іспанського митця взагалі не простежується тенденція до ідеалізації котрогось із персонажів: вони завжди залишаються просто людьми зі своїми чеснотами і вадами.

В образі Тули виразними є впертість, свободолюбивість і вірність власним світоглядним

орієнтирам: «Ця жінка завжди намагалася не допустити, щоби нею хтось керував, а тим паче – чоловік. Норми своєї моральної поведінки, свої релігійні переконання та вірування вона формувала на основі того, що чула довкола себе й що вчитувала з книг, про те тлумачила все по-своєму» [7, с. 442], вона весь час намагалася «з'ясувати, в чому... корінь зла» [7, с. 472]. Часом Тула сама розглядала ці риси власної вдачі як вияв гордині, але й надалі продовжувала жити так, як вважала за потрібне.

Уже згадувалося, що в художній творчості М. де Унамуну реалізує основні постулати своєї філософської системи, і роман «Тітка Тула» не є винятком. Його фінал особливо красномовно відображає авторське бачення вічного життя: «Чи померла тітка Тула? Ні, не померла, бо вона й далі жила в родині й променилася в ній новим життям... вічним життям безсмертного сімейного зв'язку... Її ім'я промовляли як заклинання, як ім'я канонізованої домашньої святої» [7, с. 494]. Звідси висновок, що життя для інших принесло свої плоди, і Тулу було винагороджено безсмертям у пам'яті її вихованців.

У повісті «Святий Мануель Добрий, мученик» М. де Унамуну найбільше випробовує традиційний погляд на святість, немовби намагаючись перевірити його істинність та щирість. Зовнішні ознаки праведності, на думку автора, як правило, є оманливими, оскільки контрольовані розумом. Важливими натомість є внутрішні передумови, які підштовхують людину до ведення особливого способу життя. Проте часом складається враження, що письменникові самому важко визначитися, який із аспектів святості – зовнішній чи внутрішній – є важливішим, так як перший з них спонукає оточуючих бути кращими, проте другий є власне святістю. В образі отця Мануеля поєднано обидва, і саме конфлікт між зовнішніми і внутрішніми проявами святості є центральним у повісті.

Мануель живе немовби між двома правдами: між тією, яка є загальноприйнятою і допомагає людям жити, і тією, яка завдає йому душевних мук і якою задля добра загалу він не може майже ні з ким поділитися. Отець вважає, що пізнав Бога: «Бог... перебуває тут, як і будь-якому іншому місці, і ви побачите Його звідси. І всіх нас у Ньому, і Його в нас» [6, с. 524]. Водночас він переконаний, що «той, хто побачить Бога в лице, хто у сні побачить очі й лице Його, той помре неминуче і назавжди» [6, с. 538]. Така думка є однією з причин, чому Мануель нікому не відкриває правди про Бога, яку він пізнав. Він боїться, що його народ після цього буде приречений на смерть. «Нехай тоді наш народ не бачить лица Божого доти, доки живе» [6, с. 538].

Автор підкреслює, що мучеництво Мануеля полягає в тому, що він зумів хоч і коштом неймовірних власних зусиль, не лише зберегти, але й укріпити віру своїх прихожан, адже релігія допомагає людям жити: «Я тут для того, щоби дозволити жити душам моїх парохіян, щоби зробити їх щасливими, щоби допомогти їм увяляти себе безсмертними, а не вбивати їх... Нехай жи-

вуть. Саме для цього існує церква – допомогти їм жити. Істинна релігія? Усі релігії істинні, якщо вони сприяють духовному життю народів, які сповідують їх, якщо вони втішають їхню необхідність народження заради смерті, і найбільш істинна релігія для кожного народу – його релігія, що створила його. А моя? Моя релігія втішає мене тим, що я втішаю інших, хоча й утіха, яку я даю, не є моєю втіхою» [6, с. 528]. Мануель смиренно приймає свій хрест і ставить до того, чим він займається, як до «професії, якою він повинен жити» [6, с. 523].

Ласаро й Анхеліта – єдині, кому він довірив свою таємницю, кого зробив до певної міри своїми духівниками і водночас духовними послідовниками, кому міг сповідатися і від кого міг прийняти розгрішення, і кого міг повчати: «Потрібно жити. І потрібно давати життя» [6, с. 530]. Без сумніву, мається на увазі життя у всіх його проявах – як фізичному, так і духовному. Сам Мануель давав своїм парафіянам життя, вселяючи їм надію на спасіння, на вічність після смерті. Анхеліті він радить замкнути усілякі релігійні сумніви всередині себе заради того, щоби жити далі. Бо в іншому разі життя втрачає сенс. І це цілком закономірно, адже якщо людина починає задумуватися над скінченністю життя, над тим, що після смерті чекає невідомість, її неминуче охопить депресія і втрачає інтересу до життя, тому задоволення життям – на думку отця Мануеля – це найголовніше.

У філософії Унамуно любов є тим елементом, який об'єднує різні погляди автора у систему. У філософському есе «Про відчуття трагічності життя» він акцентував на тому, що вірить в існування Вищої сили, Творця світу, проте не до кінця сприймає християнське розуміння Бога. На його думку, лише завдяки любові людина може пізнати Господа: «Бога віднаходить той, хто шукає Його з любов'ю і заради любові, натомість Він (Господь. – Г. В.) непізнаваний для того, хто досліджує Його холодним розумом, безлюбовно» [див. 5]. У даному випадку показовими є образи Ласаро, який лише відмовившись від своїх прогресистських поглядів, зумів зрозуміти отця Мануеля, а також дон Прімітіво, дядько Роси і Тули (роман «Тітка Тула»). Останньому автор надав красномовне ім'я, підкреслюючи, що для того, щоб стати святим, не обов'язково бути вченим, достатньо лише відчувати душею, володіти «знанням, якого неможливо навчитися» [7, с. 393]. Тула характеризує дядька як святого: «Він знав..., що одна його присутність освячувала наші бажання... Він нас виховав. А щоби нас виховати, йому було досить свого життя, такого чистого, такого прозорого, такого світлого» [7, с. 407]. «Вбогі побожні жінки не раз плакали, слухаючи його проповіді, з яких не розуміли жодного слова. І я знаю, чому так було. Один його голос вкладав у душі любов і вмиротвореність» [7, с. 408].

Унамуно вважав, що людина не може перебувати в ізоляції, бо в такому разі вона буде позбавлена можливості дарувати любов. А якщо вона не любить, то перестає бути особистістю. Саме тому ні Тула, ні отець Мануель не пішли

в монастир, бо там вони були би ізольовані від людей. Хоча дон Прімітіво казав, що якби Тула пішла в монастир, вона стала би другою Терезою. На думку М. де Унамуно, у монастир йдуть не для служіння Богові, а для того, щоби не служити цьому світові, і навіть молячись та просячи Господа про охорону людей від спокус, чернець передусім матиме на увазі себе, власні спокуси.

Мануель відчував, наскільки йому важко перебувати тривалий час без людського товариства, про що зізнався у розмові з Ласаро: «Я не народився для відлюдництва, для пустельництва; самотність убила б мою душу, а щодо монастиря, то мій монастир – це Вальверде де Люсерна... Я мушу жити для своїх людей і померти для своїх людей. Як я зможу врятувати свою душу, якщо не врятую душі своїх людей?» [6, с. 517-518]. Наодинці, вважав отець, важко знайти спасіння і душевну гармонію, оскільки на людину чекає чимало небезпек, найбільшою з яких є вона сама і її думки. Тому краще працювати серед людей і для людей, таким чином знаходячи душевний спокій.

У повісті «Святий Мануель Добрий, мученик» Унамуно неодноразово згадує твір Кальдерона «Життя – це сон». Саме у сні людина має можливість забути про реальність, абстрагуватися від неї. Така позиція, на думку митця, створює ілюзію, що життя чогось варте. «Вірити – це снити» [6, с. 537], – вважає Мануель, тому й просить Анхеліту молитися, щоб «усі грішники снили до смерті про воскресіння тіла і вічне життя» [6, с. 538].

Як у романі «Тітка Тула», так і в повісті «Святий Мануель», поряд з головним персонажем з агіографічними рисами присутній інший, не менш життійний образ. Зазвичай він вирізняється більшим смиренням, ніж головний персонаж, його не мучать релігійні сумніви, оскільки він сприймає життя таким, яким воно є. У романі це дон Прімітіво, у повісті – блазень Бласіліо. Останньому Мануель неодноразово казав: «Святим є ти, шановний блазню; я бачив, як ти працюєш і зрозумів, що твоя робота не лише годує твоїх дітей, але й веселить інших» [6, с. 516-517]. Наприкінці роману Анхеліта також робить висновок, що Бласіліо був не менш святим, як Мануель. Знаковим є те, що він помер разом з ним, тримаючи його за руку. Найімовірніше образ блазня є уособленням стражденної душі святого отця.

Як і Тула, так і Мануель залишають після себе своїх послідовників. У першому випадку це Мануела, а другому – Ласаро й Анхеліта. І цей факт є свідченням того, що їхні життя були справжніми, реалізованими і не марними.

Отож, твори М. де Унамуно не лише оригінально аргументують мотивацію людських вчинків, більшість з яких спрямована на досягнення безсмертя, але й ілюструють, наскільки важливу роль відіграє в житті людини релігія, не має значення, яка її назва. Важливо, що вона є тим віросповіданням, якого дотримувалися предки, у якому залишили частину себе. Релігія окрім того, що допомагає жити, є ще й частиною національної душі, тому її також слід плекати як

цінність національного значення. М. де Унамуну вчить своїх читачів вмінню працювати не тільки з думкою про себе, але передусім про оточуючих. Саме зі щирої турботи про ближнього може розпочатися духовне відродження цілого народу. Художні твори М. де Унамуну демонструють читачеві, що різноманітні релігійні догми вказують напрямок до духовного розвитку, але оскільки

ки людина не може бути до кінця досконалою, то змушена постійно розриватися між тим, ким вона хоче бути і тим, ким вона є. Цієї боротьби не треба боятися, а сприймати її як належне, як невід'ємну частину земного життя, як сходинки до духовного вдосконалення. Лише з такою життєвою позицією можливо жити повноцінно і залишитися у пам'яті нащадків.

Список літератури:

1. Голуб О. В. Релігійний чинник формування національної ідеї / О. В. Голуб // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – №1. – С. 30-34.
2. Парова Н. С. Екзистенційна проблематика у творчості Мігеля де Унамуну / Н. С. Парова // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Parova.htm
3. Пронкевич О. Роман як засіб екзистенційного експериментування: післямова / Олександр Пронкевич // Унамуну М. де. Вибрані романи. Туман. Абель Санчес. Тітка Тула. Святий Мануель Добрий, мученик / Мігель де Унамуну; Пер. з ісп. О. Маєвська та В. Шовкун; упоряд. О. Фешовець; післям. О. Пронкевич. Вид 2-е змінене. – Львів : Астролябія, 2012. – С. 548-571.
4. Унамуну М. де. Житие Дон Кихота и Санчо // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/356612/read#t1>
5. Унамуну М. де. О трагическом чувстве жизни у людей и народов // Електронний ресурс. Режим доступу: http://4itaem.com./book/o_tragicheskom_chuvstve_jizni_u_lyudey_i_narodov-401231
6. Унамуну М. де. Святий Мануель Добрий, мученик // Унамуну М. де. Вибрані романи. Туман. Абель Санчес. Тітка Тула. Святий Мануель Добрий, мученик / Мігель де Унамуну; Пер. з ісп. О. Маєвська та В. Шовкун; упоряд. О. Фешовець; післям. О. Пронкевич. Вид 2-е змінене. – Львів : Астролябія, 2012. – С. 505-547.
7. Унамуну М. де. Тітка Тула // Унамуну М. де. Вибрані романи. Туман. Абель Санчес. Тітка Тула. Святий Мануель Добрий, мученик / Мігель де Унамуну; Пер. з ісп. О. Маєвська та В. Шовкун; упоряд. О. Фешовець; післям. О. Пронкевич. Вид 2-е змінене. – Львів : Астролябія, 2012. – С. 377-504.

Выпасняк Г.О.

Ивано-Франковский национальный медицинский университет

АМБИВАЛЕНТНОСТЬ СВЯТОСТИ В РОМАНЕ М. ДЕ УНАМУНО «ТЕТЯ ТУЛА» И ПОВЕСТИ «СВЯТОЙ МУЧЕНИК МАНУЭЛЬ ДОБРЫЙ»

Резюме

Статья посвящена исследованию рецепции святости в романе испанского писателя М. де Унамуну «Тетя Тула» и повести «Святой мученик Мануэль Добрый». Пытаясь понять сущность святости, автор отступает от общепринятого христианского понимания этого понятия и акцентирует на противоречиях, преследующих святых, и в свою очередь, свойственных самой христианской религии.

Ключевые слова: святость, христианство, амбивалентность, М. де Унамуну.

Выпасняк Г.О.

Ivano-Frankivsk National Medical University

AN AMBIVALENCE OF SANCTITY IN M. DE UNAMUNO'S NOVEL «AUNT TULA» AND STORY «SAINT EMMANUEL THE GOOD, MARTYR»

Summary

The article deals with a problem of reception of the sanctity in the novel of Spain writer M. de Unamuno «Aunt Tula», story «Saint Emmanuel the Good, Martyr». Trying to understand how the sanctity really is, the author steps out of traditional opinion and concentrates on dilemmas which torture saint's soul and Christian religion in general.

Key words: sanctity, Christian religion, ambivalence, M. de Unamuno.